

festo illa acceperunt vulnera, quæ eorum dominis extrema fuerunt funera: ut, sicut Constantinus primus ante mille annos, natus S. Helena, religione Catholica, et in Romanum Pontificem observantia eximius, conditor Constantinopolis, novæ Romæ dictæ, maximopere clarus exstitit; sic Drogates, Constantinus alter, Helena etiam natus, sed religionis Catholicæ desertor, et Pontificis Romani inimicus, Constantinopoli amissa, fuerit extremus, inglorius et infamis in omne ævum.

ET VIDIT, ET DINUMERAVIT, ET MENSUS EST. — Hæc tria antistropa sunt, et alternis respondent tribus interrogatis vers. 2, ibi enim interrogavit: « Quis sapientiam investigavit, dinumeravit, et dimensus est? » hic respondet, Deus « eam vidit, et dinumeravit, et mensus est, » *q. d.* Deus plane pleneque ab æterno cognovit sapientiæ naturam et quantitatem, tum discretam, puta, numerum; tum continuam, puta, molem et mensuram; Deus perspexit quæ et quanta esset sapientia; Deus ab ævo omnes sapientiæ rationes et modos numeratos et mensuratos habuit, secundum quos in tempore omnia creaturus et facturus erat, juxta illud Sap. xvi: « Omnia in mensura, et numero, et pondere disposuisti. » Loquitur enim de sapientia Dei architectonica, quam quasi ideam Deus architectus ab æterno in mente concepit et efformavit, ut juxta eam in tempore omnia in mensura, numero et pondere conderet. Licet ergo Dei sapientia in se sit infinita, et homini innumerabilis et immensurabilis; a Deo tamen, Deique mente, quæ pariter infinita est, quæque est fons et origo sapientiæ, numeratur, mensuratur et comprehenditur.

Nota *vidit*, id est, intime, penitus et funditus ejus naturam, proprietates et dotes introspexit et circumspexit, quasi captus ejus specie et pulchritudine: *mensus est*, non est in Græco.

10. ET EFFUDIT ILLAM SUPER OMNIA OPERA SUA, ET SUPER OMNEM CARNEM SECUNDUM DATUM SUUM (prout, scilicet, cuique eam dare et communicare voluit; Vatablus, « pro sua munificentia »), ET PRÆBUIT ILLAM DILIGENTIBUS SE. — Nona est hæc sapientiæ laus, *q. d.* Deus sapientiam ab æterno in mente sua reconditam, in tempore communicavit omnibus creaturis, etiam inanimis, sed magis animalibus, præsertim hominibus carne præditis; maxime vero hominibus et Angelis diligentibus se: *effudit*, significat largitatem beneficentiæ Dei, quod se suaque dona et sapientiam instar imbris vel torrentis copiosissime effuderit in mundum, præsertim in homines se diligentes: quia hos donavit fide, gratia et sapientia supernaturali, ut Deum cognoscerent, amarent et colant, itaque ad ejus visionem et fruitionem, in qua consistit perfectio et consummatio sapientiæ, perveniant. Hinc disce, magnam Dei sapientiam inditam esse cœlis, elementis, arboribus, plantis, avibus, piscibus, etc.; hinc illa solertia avium in construendis nidis,

educandis foetibus, cavendis noxiis, parando cibo; piscium in natando, comedendo, generando; animalium in vita sua et suorum tuenda, propaganda et propugnanda.

Sicut ergo artifex effundit artem suam in opus, quod ab arte producit: pictor enim, v. g. pingendo imaginem, similem suæ arti et ideæ quam mente concepit, ideam quasi in picturam confert et transfert: sic Deus quasi artifex et pictor universi, sapientiam et ideam suam quasi in illud contulit et transtulit, cum illud juxta illam, illique simile condidit. Unde Syrus verit: « Manifestavit eam, et divisit eam omnibus operibus suis: cum carne secundum voluntatem suam dedit eam, et multiplicavit eam omnibus timentibus se; » Arabicus: « Patefecit eam, et revelavit eam, tum comprehendit eam, et præbuit illam: distribuit eam inter universam creaturam suam, super omnem virum ex hominibus secundum voluntatem suam, et multiplicavit eam in omnibus timentibus se. »

Contemplare hic, mirare et reverere sapientiam divinam esse primævum fontem, et primævum signaculum rerum omnium, quod omnia penetrat sua puritate et subtilitate, intrinsecus format et disponit omnia in omnibus. Considera ergo divinam sapientiam plenam esse notionibus et conceptibus rerum, veluti sigillis quibusdam, formandis creaturis secundum speciem cujusque idoneis. Sunt enim res creatæ veluti impressiones quædam et *ἰμωραχίματα* divinæ sapientiæ: quam ob causam dicitur: « Et effudit illam (sapientiam suam) super omnia opera sua. » Et quemadmodum sigillum aquæ, vel alteri rei fluxæ impressum, si amotum fuerit, statim forma perit: ita nisi divinæ sapientiæ signaculum assidue formet et consignet creaturam, tota species et substantia rei evanescet. Itaque cuilibet rei creatæ suum hoc sapientiæ divinæ sigillum, quo ejus essentia ab intrinseco assidue formetur et conservetur, semper est intime præsens.

Ubi nota dignationem Dei creatoris, qui creaturas omnes, sed maxime homines, præsertim sanctos, evexit ad tantam dignitatem, quanta est similitudo Dei: omnes enim creaturæ sunt similes sapientiæ Dei; quia sunt similes suis ideis et exemplaribus, quæ vivunt in mente Dei, suntque ipse Deus. Si omnes creaturæ, ergo multo magis justi et sancti, de quibus proinde ait: « Et præbuit, » scilicet, se ipsam, et quasi se totam, « diligentibus se. » Nam, ut ait Ecclesiasticus c. iii, 1: « Filii sapientiæ, ecclesia justorum, » id est, justi et sancti sunt filii sapientiæ, ac proinde justi participative sunt ipsa quasi sapientia; sicut filius hominis oportet sit homo. Hec est, quod admiratur S. Joannes cap. 1, vers. 12: « Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, etc., sed ex Deo nati sunt. » Jam occasione horum Deum timentium et diligentium, quorum quasi propria est sapientia, Siracides transit ad timorem Dei, secu-

tus Salomonem dicentem: « Timor Domini, principium sapientiæ, » ut doceat viam et modum assequendi sapientiam, ita hactenus laudatum,

esse timorem, sive amorem Dei: timor enim filialis idem est cum amore, vel certe actus amoris et charitatis.

SECUNDA PARS CAPITIS, QUÆ DOCET TIMORE ET AMORE DEI PARARI SAPIENTIAM.

11. TIMOR DOMINI GLORIA, ET GLORIATIO, ET LÆTITIA, ET CORONA EXULTATIONIS. — Syrus: « Timor Domini gloria, et honor, et majestas, et corona gloriæ; » Arabicus: « Timor Domini in illa (sapientia) et honorificentia et majestas ipsius, et corona gloriæ et laudationis illius. » Est hic altera pars capituli, qua transit Ecclesiasticus a sapientia ad timorem et cultum Dei, tanquam unicum medium comparandæ sapientiæ. Jam « timor Dei, » est « gloria, etc. » non formaliter, sed causaliter. Est enim metonymia, *q. d.* Timor Dei est causa gloriæ, parit et conciliat gloriam æternam, tum in cœlo, tum in terra; tum apud Deum et Angelos, tum apud homines. Timor quoque parit glorificationem ut, scilicet, de eo gloriari possit homo, sed in Domino: item affert lætitiæ, quia affert bonam conscientiam, æque ac fiduciam in Domino, quæ duo sunt causa summæ lætitiæ. Insuper conciliat divinas consolationes et gaudia, quæ expertus Psaltes jubilabat: « Quam abscondisti timentibus te! » *Psal. xxx, 20.* Denique hic timor ornat hominem instar coronæ, sive diadematis exultationem afferentis: corona enim datur sacerdoti, sive pontifici, regi et triumphanti. Timens ergo Deum est quasi sacerdos coronatus et consecratus Deo.

Idem destinatur, ut sit rex in cœlo per gloriam; quod regnum in terra inchoat per gratiam; per hanc enim fit filius Dei, ideoque hæres regni ejus cœlestis; ac proinde majus et certius per gratiam acquirit jus in regnum cœli, quam primogenitus regis habeat ad regnum patris terrenum. Hic enim ex hominibus jus habet, ille ex Deo. Unde ait S. Petrus *epist. I, cap. ii, 9*: « Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. » Denique timens Deum est triumphator, ideoque coronatus: triumphat enim de peccato, mundo, carne et dæmone. Unde R. Simeon aiebat, « tres esse coronas, coronam legis, coronam sacerdotis, et coronam imperii: verum coronam bonæ famæ (ex sapientia et vita honesta) illustriorem loquitur et retiosorem his omnibus esse. » Quocirca S. Chrysostomus *homil. 69, ad Pop.*: « Si Dei timorem, ait, habeamus, nihil nobis est opus: si vero hunc non habeamus, et si regnum ipsum possideamus, sumus omnium pauperrimi. Nihil æquale Deum timenti: timor enim Domini omnia superat; hunc itaque possideamus: omnia propter hanc faciamus, ut hunc assequamur timorem. » Plura vero *homil. 15 ad Pop.* in eadem sententiam scripsit: « Nisi bonum (ait) esset timor,

non multos impendisset Christus sermones et longos de pœna et supplicio loquens. Timor nil aliud est quam murus, et munimentum, et turris inexpugnabilis. Etenim multa nobis munitione opus est, quia multæ sunt undique insidiæ, » Denique S. Isidorus *lib. II Sent. cap. i*: « Omnis, ait, qui secundum Deum sapiens est, beatus est. Beata vita, cognitio divinitatis est. Cognitio divinitatis, virtus boni operis est. Virtus boni operis, fructus æternitatis est. »

Timor Dei hic intelligitur, Dei non tantum metus, sed et reverentia, observantia et cultus, seu *θεοσεβεια*, et religio, ut verit Vatablus, quæ est initium sapientiæ, ac nascitur ex amore. Est enim filialis, non servilis: quia enim fideles quasi filii summe amant Deum quasi patrem, hinc eum timent et reverentur; omnes ejus leges, imo nutus observant; in omnibus ei placere satagunt, caventque quam maxime, ne quid committant, quo vel in minimo eum offendant. Quocirca hic timor est causa gloriæ, lætitiæ et coronæ. Quapropter Lactantius, *toto lib. III et IV*, docet Philosophos omnes non habuisse veram, sed falsam sapientiam, eo quod caruerint vera Dei cognitione, cultu et religione, in qua sita est vera sapientia; ac inter alia *cap. ii*: « Naturam hominis, ait, hanc Deus esse voluit, ut duarum rerum cupidus et appetens esset, religionis et sapientiæ: sed homines ideo falluntur, quod aut religionem suscipiunt omissa sapientia, aut sapientiæ soli student omissa religione, cum alterum sine altero esse non possit verum. Cadunt ergo ad multiplices religiones, sed ideo falsas, quia sapientiam reliquerunt, quæ illos docere poterat, deos multos esse non posse: aut student sapientiæ, sed ideo falsæ, quia religionem summi Dei omiserunt, qui eos ad veri scientiam potuit erudire. Sic homines, qui alterutrum suscipiunt, viam deviam, maximisque erroribus plenam sequuntur: quoniam in his duobus inseparabiliter connexis et officium hominis, et veritas omnis inclusa est. » Unde, *lib. III* concludens ait: « Qui vult sapiens ac beatus esse, audiat Dei vocem, discat justitiam, sacramentum nativitatis suæ norit, humana contemnat, divina suscipiat, ut summum illud bonum, ad quod natus est, possit adipisci. Dissolutis relictis omnibus universis, et omnibus quæcumque in partem defensionem dici, vel solebant, vel poterant, refutatis; deinde convictis Philosophiæ disciplinis, ad veram nobis religionem sapientiamque veniendum est; quoniam est (ut docebo) utrumque conjunctum. » Hinc timor Dei a Septuaginta *Proverb. i, 7*, voca-

tur *delectatur*, id est, pietas et religio, ut vertit Clemens Alexandrinus. II *Strom.* de quo plura vers. 16. Sic Abraham ait *Gen. xx, 11*: « Forsitan non est timor Dei in loco isto, » id est, forsitan in hoc loco non est Dei cultus et religio. Sic illud *Deut. vi, 13*: « Dominum Deum tuum timebis, » Christus explicat *Matth. iv, 10*: « Dominum Deum tuum adoreris. » Nam, ut Poeta ait,

Primus in orbe deos fecit timor.

Sic *Job. cap. 1, 4*, vocatur « vir simplex et rectus, ac timens, » id est, colens, « Deum. » Similia sunt *psalm. xxi, vers. 24, 25, 26*, et alibi passim.

Porro Siracides hic mire commendat Dei timorem, ejusque quatuordecim elogia et dotes recenset. Prima est hoc versu, quod timor Dei sit gloria, lætitia et corona exsultationis.

12. TIMOR DOMINI DELECTABIT COR, ET DABIT LÆTITIAM, ET GAUDIUM, ET LONGITUDINEM DIERUM, — tum in hac vita, tum magis in futura. Ita Rabanus. Explicat quod dixit vers. præced. : « Timor Domini gloria, et lætitia, et corona exsultationis. » Causas delectationis et gaudii ibidem recensuit. Syrus vertit : « Timor Domini lætificat cor, et lætitia et exsultatio et vita æterna; » Arabicus : « Timor Domini lætificat cor, et est lætitia, et exsultatio et vita permanens. » Vide Damascenum lib. I *Paral. cap. iv*, ubi inter alia citat auream gnomen Didymi : « Fieri non potest, ut qui timore Dei præditus est, meticulosus sit, cum illud monumentis proditum sit : præter eum ne quemquam alium timeas. » Nam, ut ait Nazianzenus *lamb. xv*, « Lætitia est mentis diffusio; metus, ejusdem contractio; tristitia, morsus et turbatio. » Lætitia ergo excludit metum.

Nota ad longitudinem dierum : nam, ut præclare ait S. Augustinus in *Ps. xciii*: « Venale est quod habeo, dicit Dominus : tibi eme illud. Quid habet venale? Requiem, regnum. Quantum valet? Pretium ejus labor est. Quantum labor? Æterna requies æterno labore recte emitur: certe tantus debuit esse. Item sempiternus labor pro requie debuit esse. Item sempiternus labor pro requie sempiterna. Decies centena millia annorum in labore quid valent? habent finem. Quod tibi dabo, ait Dominus, non habet finem. Qualis misericordia Dei! Nec dicit, Decies centena millia annorum labora: non dicit, Vel mille annos labora: non dicit, Quingentos labora: sed, Cum vivis, labora paucis annis. Inde jam requies erit, et finem non habebit. Ecce quantum pretium damus quodammodo unam siquam, ad accipiendos thesauros sempiternos: siquam laboris, ad requiem sempiternam. »

vers. 13. 13. TIMENTI DOMINUM BENE ERIT IN EXTREMIS.—Nove Tigurina : « Religionem Domini colenti bene erit in extremis; » Syrus : « Qui timet Deum, bonus fiet finis ejus. Timerti ergo Dominum bene erit in extremis, » puta in morte, judicio et gloria cælesti : hæc enim sunt tria justi extrema sive novissima. Hæc secunda est dos timoris Dei. O quan-

tum est bene et feliciter nobis aleam salutis cadere in illis extremis! In hoc enim puncto temporis jacimus aleam de tota æternitate, eac ue vel felicissima, vel miserrima. Quam ergo gaudebit in extremis timens Deum, cum videbit aleam sibi cadere æternitatis beatæ! O quanta felicitas est ea potiri! o quantum est regnum cælorum, ime Deum possidere in æternum!

Præclare S. Gregorius X *Moral. cap. xii*: « Peccatoris, ait, lumen in die, est obscuritas in vespere; quia in præsentis vitæ felicitate attollitur, sed adversitatis tenebris in fine devoratur: justo autem meridianus fulgor ad vespem surgit; quia quanta sibi claritas maneat, cum jam occumbere cæperit, agnoscit; hinc namque scriptum est: Timenti Deum bene erit in extremis. » Ita in extremis gavisus fuit anima Lazari, dum ab Angelis elata fuit in cælum, cum dives Epulo demersus sit in tartara, *Luc. xvi*: de quo pulchre S. Chrysostomus hom. *de Divite et Lazaro*: « Factum est, ait, ut portaretur ab Angelis, et adduceretur, ne saltem ambulans laboraret. Portabatur post tot labores, quia defecerat: et portabatur ab Angelis; non suffecerat ad portandum pauperi unus Angelus; sed propterea veniunt plures, ut chorum lætitiæ faciant. Et portaretur ab Angelis: gaudet unusquisque Angelorum tantum onus tangere: libenter talibus oneribus prægravantur, ut adducant homines ad regna cælorum. »

Ita in extremis bene fuit S. Ambrosio, cu moriturus confidenter dixit: « Non sic vixi, me pudeat inter vos vivere; sed nec mori timeo quia bonum Dominum habemus, » uti refert Possidius in Vita S. Augustini, cap. xxvii; et S. Gerardo, fratri S. Bernardi, qui, ut ipse refert serm. 26 in *Cant.* in morte jubilabat: « Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis; » et Ven. Bedæ qui canens: « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, » animam Deo reddidit, ut habet ejus Vita.

S. Franciscus moriens, cum gravissimis arderet totius corporis doloribus, non nisi divinas laudes canebat, et alios canentes audiebat; cumque F. Elias eum increparet, dicitans illud tempus dandum esse lacrymis et pœnitentiæ, respondit, « non licere sibi aliter facere, cum sciret se brevi cum Deo fore. » Ita S. Bonaventura in ejus Vita.

S. Bernardus, primus S. Francisci socius, moriens: « Nunc, ait, sentio quid sit in Dei timore vixisse. Nunc enim pro toto mundo nollem me aliam vitam instituisse. Nunc gaudere et exsulto, quod mundum spreverim, quod in humilitate et paupertate Deo servierim. » Ita habent ejus acta in *Chronica*. S. Francisci.

S. Eligius Noviomensis Episcopus, animam agens, discipulis osculo valedicens: « Jam non ultra, ait, loquar vobiscum, valetate in pace. Re-deat terra in terram. » Ac erectis in cælum oculis: « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum

verbum tuum in pace. Memento mei, Christe redemptor, salvum me fac in regnum tuum cæleste. Tu semper fuisti protector meus. In manus tuas commendo spiritum meum: manus tua me deducat in mansionem, quam præparasti timentibus te. » Ita refert B. Audeon Rhotomag. episco. in ejus Vita.

S. Antoninus, Archiepiscopus Florentinus, in extremo vitæ spiritu canebat: « Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos; » uti refert Manardus in ejus Vita.

S. Antonius de Padua jubilando B. Virgini: « O gloriosa Domina, excelsa super sidera, » etc.; ac intentis in cælum oculis: « Video Dominum meum, » ei animam resignavit anno Domini 1231. Ita habet ejus Vita, cap. xxxvii.

S. Nicolaus Tolentinas, sex mensibus ante mortem, singulis noctibus audiebat concentum Angelorum, ut diceret: « Cupio dissolvi, et esse cum Christo. » Moriturus vero exsultabat; rogatus causam, dixit: « Dominus meus Jesus Christus, suæ matri, et nostro Patri Augustino innitens, dicit mihi: Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui. » Ita habet ejus Vita.

Sic hoc seculo B. Petrus de Alcantara Ordinis S. Francisci, vir raræ orationis et austeritatis, flexis genibus moriens, exsultans ait: « Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi; in domum Domini ibimus. » Et noster Edmundus Campianus, damnatus ad mortem, cecinit: « Te Deum laudamus. »

Et in die defunctionis (mortis et obitus, quo vita hac defungetur transiturus ad meliorem et beatam; unde Syrus vertit, « in ultimo dierum; » Arabicus, « in extremo vitæ suæ, ») BENEDICITUR, — tum ab omnibus, tum a Deo, cum audiet a Christo iudice: « Veni, benedicte Patris mei; posside paratum tibi regnum a constitutione mundi, » *Matth. xxv, 34*.

Benedicetur ergo tum vocaliter, tum realiter; id est, benefiet ei: quia bonum felicitatis et regni æterni accipiet, quod est maximum. Unde Tigurina vertit: « In die obitus sui beabitur. » Quidam Græci codices legunt: εὐχισται χάριν, id est, inveniet gratiam, scilicet, coram Deo, ac per eam inveniet gloriam sempiternam. Quocirca in Scriptura benedictus dicitur, imo « beatus vir qui timet Dominum, » *Ps. cxi, 1*. Audi S. Chrysostomum in *Psal. lxxii*: « Si dixeris mihi ex Psalmis illud: Beatus, qui timet Dominum, et potueris scire quidnam sit id quod dicis; non divitem, non principem, non formosum, non eum qui valet viribus, non eum qui ædes possidet magnificas, non eum qui gerit magistratus, non eum qui regnum obtinet; nullum denique alium, nisi eum qui est pius et religiosus, qui studio sapientiæ tenetur, qui Deum timet, beatum dices, non solum propter futura, sed etiam propter præsentia: nam etiam in hac vita hic quoque est illo potentior. » Igitur Prosper lib. II *De Voc. Gent.*

cap. ix: « De timore (ait) Dei et sapientia in Ecclesiastico legitur: Corona sapientiæ, timor Domini: utraque autem sunt dona Dei. » Et paucis interjectis: « Beatus (ait) cui donatum est habere timorem Domini. »

14. DILECTIO DEI, HONORABILIS SAPIENTIA. — Liberius suo more Tigurina: « Amor Dei præclara est sapientia. » Sensus est, q. d. Hic timor est, Dei dilectio et amor, in quo consistit vera, honoranda et summa sapientia. Qui amat Deum, hic sapit præ omnibus Philosophis et Theologis; hic enim sapit et cognoscit Deum practice et sapide, non speculative et aride. Unde S. Bernardus serm. 83 in *Cantic.*: « Quidquid, inquit, virtus elaborat, sapientia fruitur; et quod sapientia ordinat, deliberat, moderatur, virtus exsequitur, etc.: et si quis sapientiam, virtutis amorem definierit, non a vero deviare videbitur. Ubi autem amor est, labor non est, sed sapor. Et foris sapientia a sapore denominatur, quod virtuti accedens quoddam veluti condimentum sapida reddat, quæ per se insulsa et aspera sentiebantur; nec duxerim reprehendendum, si quis sapientiam, saporem boni definiat. » Sapientia enim est sapida scientia, ait S. Gregorius, juxta illud: « Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus, » *Psal. xxxiii, 9*. Hæc est sapientia, non quæ inflat, sed quæ beat.

Vides hic ut sapientiam constituat nunc in amore, nunc in timore filiali; quia hic timor oritur ex amore, imo est amor. Ita Rabanus. Hic amor, hæc sapientia nos facit filios Dei, ut sicut Sapientia increata est Filius Dei per naturam; ita sapientes et amantes Deum sint filii ejus per gratiam, imosint « divinæ consortes naturæ, » et quasi dii quidam terrestres, ut ait S. Petrus *Epist. II, cap. 1, 4*. Nota rursus metonymiam, qua sapientia dicitur esse amor et timor Dei, non formaliter, sed causaliter; nam sapientia est in intellectu; amor et timor sunt habitus et actus in voluntate: sed hi involvunt et præsupponunt sapientiam, quasi sui originem et causam. Ex hoc enim dictamine sapientiæ: Deus est summa pulchritudo, summus honor, summa opulentia, summa voluptas, summa gloria, summum bonum; ergo Deus est summe amabilis; oritur ejus amor et timor. Hinc ille vocatur, et revera est sapientia practica, de quo plura vers. 16.

Quocirca vere et eleganter S. Augustinus tract. *De Laudibus charit.* tom. IX: « Tene, ait, charitatem, et in ea invenies omnem scientiam; » et inferius: « Totam magnitudinem divinatorum eloquiorum et latitudinem secura possidet charitas; » et mox: « In eo quod in scripturis intelligis, charitas patet; in eo quod non intelligis, charitas latet. Ille itaque tenet et quod patet, et quod latet in divinis sermonibus, qui charitatem tenet in moribus. » Deinde charitatem describens: « Charitas, inquit, est recta voluntas, ab omnibus terrenis prorsus aversa, juncta Deo inseparabiliter

et unita, igne quodam Spiritus Sancti, a quo est, et in quem refertur, incensa, inquinamenti extranea, corruptionis nescia, nulli commutabilitati obnoxia, super omnia quæ carnaliter diliguntur excelsa, affectionum omnium potentissima, divinæ contemplationis avida, in omnibus semper invicta, *summa* actionum bonarum, salus morum, finis cælestium præceptorum, mors criminum, vita virtutum, virtus pugnantium, palma victorum, arma sanctarum mentium, causa meritum, præmium perfectorum, sine qua nullus Deo complacuit; fructuosa in poenitentibus, læta in proficentibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in martyribus, operosa in omnibus omnino fidelibus, ex qua quidquid est boni operis, vivit.»

Porro Syrus et Arabicus pro « dilectio Dei, honorabilis sapientia, » habent: « Initium sapientiae, timor Domini; » quam sententiam deinde secundo et tertio hoc capite repetunt, quasi basin et centrum omnium dietorum et dicendorum.

Denique dilectio hæc sapiens maxime resplendet in martyribus, ac similibus, qui pro Deo et sapientia graves obeunt labores, aut atroces subeunt dolores. Unde SS. Savinus et Cyprianus, martyres Brixiani, cum atrociter cæderentur, in ignitam fornacem projicerentur, super rotas extenderent et dilacerarentur, gratias agentes Deo, jubilantesque dicebant: « Quam dulcis est dilectio tua, Domine! » Ita Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiae ad diem 2 Julii.

S. Vitus puer cum Modesto et Crescentia gloriosus obiens martyrii agonem, cum Diocletianus ei ingentes promitteret opes et honores, si Deos coleret, animose respondit: « Ego regnum, honores et divitias parvi pendo, totusque ex uno Christo, solo Deo et immortalis dependeo. »

S. Felicula, virgo et martyr Romana, collactanea S. Petronillæ, cum in euleo torqueretur, exultabat dicens: « Ego Christum sponsum video, qui tanta pro me passus sustinuit. »

S. Marcus et Marcellianus stipiti clavis affixi, cum iudex diceret: « Respicite, miseri, et vos ab his cruciatibus liberate, » alacres responderunt: « Nunquam tam jucunde epulati sumus, quam libenter hæc Christi causa perferimus, in cuius amore nunc fixi esse cœpimus. Utinam nos tamdiu hæc pati sinat, quamdiu corruptibili hoc corpore vestiti erimus! » Ita habet eorum Vita, et Acta S. Sebastiani. Ita cruces omnes dulcorat Sanctis dilectio et amor Christi, ut amorem amori, ac mortem morti rependant. Quam dulce ergo eis erit frui Christo ejusque gloria in cælo! Tunc vere dicent cum Sponsa: « Dilectus meus mihi, et ego illi. »

15. QUIBUS AUTEM APPARUERIT IN VISU (id est, quibus se videndam et cognoscendam obtulerit hæc Dei dilectio, quæ est sapientia practica, quibus seipsam manifestavit); DILIGUNT EAM IN VISIONE (puta, per seiam hanc visionem et ostensionem

dilectionis et sapientiae), ET IN AGNITIONE MAGNALIUM SUORUM, — id est, per agnitionem magnificorum operum ejus, quæ ab ipsa mirabiliter esse perfecta discunt et audiunt, q. d. Adeo speciosa, adeo amabilis est dilectio Dei, quæ est vera sapientia, ut sola sui ostensione, solo sui aspectu, omnes in sui amorem et admirationem rapiat; ac proinde nemo eam odit, nemo despicit, nisi qui eam non cognoscit. Vetustus codex citatus in editione Græca Romana, sic habet: *Αγάπη Κυρίου, ενδοξος σοφία, ος δ'εν οπείονται, μερζει αδην εις δρασην αυτου*, id est: « Dilectio Dei, honorabilis sapientia; quibus autem apparuerit (sapientia), distribuet eam (dilectionem) ad visionem ejus, » q. d. Sapientia, cum alicui se suumque auctorem, puta Deum, ostendit, illico in Dei dilectionem eum rapit.

Hæc est tertia timoris laus.

Sic Abraham, Isaac, Jacob, Moses et Propheta viderunt Deum, Deique Verbum in corpore assumpto, et audiebant ejus magnalia, atque illico in ejus amorem rapiebantur. In illis enim visionibus apparuit et ostendit se Filius Dei, ut ait Concil. Sirmiense; ut præluderet et significaret se quandoque verum corpus assumpturum, ut in eo sapientiam nobis ore tenus prædicaret et communicaret. Ita David, videns opera sapientiae Dei, v. g. cælos, exclamat: « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! » *Psal. viii.* Ita intuens hanc mundi machinam jubilat: « Delectasti me, Domine, in factura tua, » *Ps. xci.*

Ita Sapientia apparuit S. Gregorio Nazianzeno quasi virgo speciosa, cui astabat castitas similis specie. Cumque ille, utpote castus, formam feminarum refugeret, ab ea audivit: « Ne mireris, o juvenis, sociæ et sorores sumus, tibi que familiares, quia nobis jucundum in tuo corde habitaculum præparasti; una nostrum Sapientia, altera Castitas vocatur. » Quo viso in utriusque amorem accensus est Nazianzenus, uti refert Rufinus, Baronius, et alii in ejus Vita.

Ita pariter Sapientia apparuit D. Henrico Susoni, qui, Doctor Theologus anno Domini 1330, magna sapientiae et sanctitatis laude floruit, multaque conscripsit, in quibus spirat amorem Sapientiae aeternae, adeoque Horas composuit de aeterna Sapientia: unde et ejus minister est appellatus. Audi auctorem Vitæ ejus, cap. iv: « Dum, inquit, his flagraret desideriis videndi et alloquendi Sapientiam, illa tali schemate se illi visendam præbuit. Longe supra ipsum ferebatur in columna nubis, residens in throno eburneo, micans instar luciferi, et tanquam sol lucens in virtute sua. Corona ejus erat aeternitas, amictus felicitas, sermo suavitas, complexus omnis bonasietas. Prope erat et longe aberat, sublimis et humilis, præsens et occulta; familiarem se præbebat, nec tamen apprehendi poterat. Excelsis cæli fastigiis erat altior, et abyso profundior:

attingebat a fine usque ad finem fortiter, et disponebat omnia suaviter. Dum elegantis puellæ specie teneri videbatur, mox pulcherrimi juvenis præ se ferebat imaginem. Nonnunquam ceu arfium omnium peritissimam, se præbebat amicam cunctis amabilem. Itaque dulcissime ad eum se convertens, et comiter, non tamen sine quadam divina majestate illi arridens, benigne his eum verbis affata est: Præbe, fili, cor tuum mihi. Tum vero vestigiis illius advolutus, medullitus ac humillime gratias illi egit. Sapientia deinde nonnunquam animæ illius se communicabat, quasi totius boni fons et profluvium, et omnium desiderabilium abyssus, in qua simul reperit, quidquid pulchrum, amabile, vel concupiscibile esset; siquidem id omne in ea modo ineffabili existebat.»

Et inferius: « Neque sane dici possit quoties gratissimam illam amicam lacrymantibus oculis, et in immensum expanso cordis sinu circumplexus sit, et suo pectori suaviter astrinxerit. Erat tum sæpenuero illi, perinde ut solet infanti, ad matris, ipsum suis ulnis complectentis, ubera pendenti, atque in ejus gremio delitescenti. Ut enim ejusmodi puerulus capite, et totius corporis motu ad parentis suæ pectus sese applicat, et amabilem et blandis id genus gestibus cordis sui lætitiâ declarat: ita cor illius cum sensibili quadam inundatione, erga jucundissimam aeternæ Sapientiae præsentiam ferebatur, cogitabatque: Si mihi desponsa foret, Domine Jesu, Regina potens, esset id mihi gaudium. Nunc igitur, aeterna Sapientia, tu mei cordis Imperatrix, et totius gratiæ parens es. In te divitiarum, honoris, potentiæ affatim mihi suppeditat. Nihil præterea appeto, quidquid hic mundus habet. Sub his meditationibus vultu exhilaratus, oculis micantibus, corde in jubilo sublato, et cunctis internis sensibus exsultantibus, in hæc verba prorupit: Super salutem et speciem dilexi sapientiam, et proposui pro luce habere illam, et venerunt mihi omnia bona pariter cum illa. »

16. INITIUM SAPIENTIAE TIMOR DOMINI. — Græce: « Initium sapientiae, timere Dominum, » hoc est, « timor Domini. » Infinitivus enim de more ponitur pro nomine. Sapientiam hic creatam accipe; arctius ergo hic illa accipitur, quam vers. 1. Citat *psal. cx, 10; Proverb. cap. i, 7*, ubi pro *initium*, hebr. est ראשית *rescit* (græce, ἀρχή), quod deducitur a ראש *ros*, id est caput, q. d. capitale. Unde « *rescit* » primo veritas initium, ut sensus sit, q. d. Initium sapiendi est Dei timor, cultus et religio; a religione et Deo cultu incipit vera sapientia et philosophia fidelium, quæ in actione consistit; si vis sapientiae studere, eamque nancisci, incipe a Dei amore et cultu; si vis sapere, Deum time et cole. Sapientia enim hæc practica intelligitur, quæ in actione sita est, eamque imperat et complectitur, q. d. Si vis actiones moresque recte componere, si vis honestam vitam instituere, incipe a timore, id est, vera

religione et cultu Dei; hic te reliqua docebit, hic ad cæteras virtutes te manu ducet. Unde Septuaginta, *Prov. viii, 7*, timorem Dei interpretantur pietatem et religionem. « Pietas in Deum, inquit, principium sensus; » vel, ut vertit Clemens Alexandrinus, II *Strom.*: « Sapientiae initium est religio; » idque verum esse docet S. Augustinus lib. *De Vera religione*, et Lactantius libr. III et IV; quia, sicut homo per ætates crescit et adolescit; ita idem in virtute adolescit, dum ex timore in fidem, et ex fide in dilectionem accrescit. Hæc est mystica ætas virtutis, et virtute præditi. Ita Clemens. Quocirca S. Basilius in *cap. i. Isaia*: « Attenta, ait, cogitatio arcanorum, nobisque formidabilium timor, pædagogus est ad exercendam pietatem, etc. Quasi quidam janitor, timor necessario ad pietatem discendam, admittitur. » Ubi sapientiam interpretatur pietatem.

Secundo, *rescit* veritas principatum, q. d. In sapientia morali, puta in virtutibus vitæque honesta primas tenet religio; caput virtutum est timor et cultus Dei; honestatis, probitatis et sanctitatis arcem principatum sibi vindicat religio. Unde *rescit* Vatablus vertit *caput*; Palacius, *summa sapientiae est religio*, quia, ut docet S. Cyrillus libr. II *De Recta in Deum fide*, si ex omnibus virtutibus corpus mysticum componas, capitis locum obtinebit religio: sicut enim caput in cætera membra spiritus vitales et animales, ac per eos sensum et motum influit, ita religio suum pietatis spiritum, vitam et motum influit in cæteras virtutes. Quocirca recte S. Ambrosius *super Leviticum*: « Præferenda est, inquit, religio necessitudini, pietas propinquitati. Ea enim demum vera est religio, quæ præponit divina humanis, perpetua temporalibus. » Sic *initium* pro summo et principatu sumitur cap. xi, 3: « Brevis in volatilibus est apis, et initium dulcoris habet fructus illius, » q. d. Fructus parvæ apis est mel, quod summum habet dulcorem, quod in dulcedine obtinet principatum.

Tertio, *rescit* veritas primitias, q. d. Timor Dei sanctus obtinet honestatis et pietatis primitias, quæ Deo offerendæ sunt; sicut enim arborum frugumque, sic et virtutum primitiæ Deo debentur; has Deo offert redditque religio. Hæc enim tota Deum Deique cultum spectat; cætera virtutes in proximum tendunt, vel in ipsum operantem diriguntur et reflectuntur. Virtute ergo præditus, ex bonis actionibus quasi fructibus, quos quasi arbor frugifera assidue profert, primitias dat Deo, cum eas orditur a religione, offerendo eas Deo quasi victimas et holocausta.

Quarto, S. Thomas II, II, *Quæst. 19, art. 7*: « Initium, inquit, hoc est, primus sapientiae effectus, timor Domini. Cum enim ad sapientiam pertineat, quod humana vita reguletur secundum rationes divinas; hinc oportet sumere principium, ut homo Deum reveretur, et se ei subiciat; sic enim consequenter in omnibus secundum Deum regulabitur. »

Quinto, noster Benedictus Fernandus in *Genes.* cap. III, sect. 20, numer. 3, per sapientiam accipit poenitentiam, hæc enim est respicientia. Unde Clemens Alexandrinus: «Poenitentia, ait, est magna intelligentia.» Poenitentia enim initium et stimulus solet esse timor Dei.

Dices: Si timor est initium sapientiæ, quomodo alibi idem dicitur sapientiæ finis et consummatio? ut hic vers. 18: «Plenitudo sapientiæ, est timere Deum;» et vers. 21: «Corona sapientiæ, timor Domini;» et *Job*, cap. XXVIII, 28: «Ecce timor Domini, ipsa est sapientia.»

Respondet primo, S. Augustinus mox citandus, et ex eo Beda in *Proverb.* cap. VIII, 7, timorem initialem, sive servilem, esse principium sapientiæ, id est charitatis, de qua dixit vers. 14: «Dilectio Dei, honorabilis sapientia.» Timorem vero filialem et amore perfectum esse consummationem sapientiæ, id est charitatis; quia hic timor est actus perfectæ charitatis: timor enim servilis est auspiciū, initium, clavis, seta charitatis, et, ut ait S. Basilius in *cap. I Isaia*, «pædagogus;» vel, ut Origenes in *cap. VIII ad Rom.* vers. 13: «Tutor et procurator parvulorum, deducens eos ad charitatem.» Audi S. Augustinum, tract. in illud *I Joan.* IV, 18: «Perfecta charitas foras mittit timorem.» «Quantò aliquid suitur, seta prius intrat; sed nisi exeat, non succedit linum: sic timor primo occupat mentem, non tamen ibi remanet; quia ibi intravit, ut induceret charitatem.» Et paulo ante: «Initium sapientiæ, timor Domini, inquit, quia timor locum præparat charitati; cum autem cœperit charitas habitare, pellitur timor, qui ei præparavit locum; quantum enim illa crescit, ille decrescit, et quantum illa fit interior, timor pellitur foras. Major charitas, minor timor; minor charitas, major timor. Si autem nullus timor, non est qua intret charitas.»

Idem docet D. Thomas, II II, Quæst. 19, art. 10, ubi asserit, crescente charitate, crescere timorem filialem pari mensura; sed decrescere timorem servilem: «Quia, inquit, quanto aliquis magis diligit Deum, tanto minus timet pœnam. Primo quidem, quia minus attendit ad proprium bonum, cui contrariatur pœna; secundo, quia firmiter inhærens Deo, magis confidit de præmio, et per consequens minus timet de pœna.» Hæc dicitur Thomas. Timor Dei ergo facit ut homines, quos nondum delectat pulchritudo virtutis, dolorum et pœnarum divinarum metu a peccatis coerereantur. Hæc sententia vera est; sed huic loco non satisfacit. Nam timor hic potius filialis, quam servilis intelligitur; vocatur enim a Septuaginta *φοβία*, id est pietas, imo vers. 14, vocatur «dilectio Dei;» et vers. 17, «scientiæ religiositas;» et vers. 21, «corona sapientiæ:» ubique enim agit de eodem timore; Siracides enim maxime nobis inculcare satagit timorem filialem, et huc passim vocat «timorem Domini;» servilis enim potius est timor inferni, quam Domini.

Pro responsione nota, solere ethicos et philoso-

phos inchoare scientiam et disciplinam suam a principiis scientiæ, juxta Aristotelem, I *Poster.* cap. I et II. Unde sicut Aristoteles I *Ethic.* in auditore ethices suæ requirit ut sedatis sit animi affectionibus, ideoque vir, ac principium suæ ethices ponit passionum dominium, et inde consequenter dictamen rectæ rationis non perturbata: ita Salomon, *Proverb.* I; et cum secutus Siracides hic, suarum, sententiarum suæque sapientiæ et sacræ ethices principium statuunt timorem Domini, eumque in discipulo, ut disciplinæ suæ sit capax, requirunt: quia stulti, qui timorem Dei non habent, despiciunt sapientiam, *Prov.* I, 7.

Dico ergo primo: Sapientia hic intelligitur divina et practica, sive ethica sacra, ut dixi vers. I, cumque ea sit duplex: formalis, hoc est habitus vel actus sapientiæ; et objectiva, sive objectum hujus habitus, vel actus; utraque hic accipi potest, sed melius objectiva.

Dico secundo, per timorem hic generatim accipi omnem metum et reverentiam divinæ majestatis, inclinantem animum ad hoc, ut illi per omnia obediat et summe caveat, ne uspiam illam offendant, tum quia ipsa severissimum est iudex et vindex malorum; tum quia suavissimum est amicus, pater, finis et summum bonum nostrum. Unde Septuaginta timorem vocant «pietatem,» *Prov.* I, 7.

Dico tertio, hunc timorem esse initium sapientiæ proprie et formaliter; quia, sicut principium se habet ad conclusionem in scientia et demonstratione; ita se habet timor Dei ad sententias hæc practicas in hac sapientia: timor enim Dei ut finis ultimi, et summi boni nostri, est principium omnium practicarum conclusionum, tum discendarum, tum faciendarum, quas in *Proverb.* II, et in hoc libro, quasi in sua sapientia explicant Salomon et Siracides, quæque media sunt ad Deum ultimum finem assequendum: finis enim in ethicis et actionibus humanis est principium, quia est primum in intentione, ex quo media velut conclusiones inferuntur.

Dico quarto, hic timor etiam est completa sapientia, non proprie et formaliter, sed metonymice et causaliter, tum quia sicut omnis conclusio continetur in suo principio; ita perfecta sapientia in timore Dei latet, quasi in suo semine, causa et principio; vera enim et perfecta, vereque omnem et totum hominem beans est sapientia, non speculativa, sed practica hæc, quæ ex timore Dei manat, et sic in se et sua essentia perfecta est hæc sapientia; tum quia timor hic, eum rei sit quæ tanti est momenti, seipsum acuit et auget et quo magis crescit hic timor, eo majorem parit sapientiam; atque adeo perfectus timor, perfectam parit sapientiam; sicut perfecta cognitio principiorum perfectam gignit scientiam conclusionis; et perfecta finis intentio, quæ est principium in moralibus, perfectam et efficacem imperat et producit volitionem mediorum: et sic intentione, modo et accidente perfecta est hæc sa-

pientia, quam gignit perfectus Dei timor et amor.

Denique Siracides non loquitur philosophice et præcise, sed effice et ample, Unde per sapientiam non tantum intelligit ipsum actum intellectus quo sapit, sive dictamen prudentiæ jam dictum, sed etiam actum voluntatis ei obsequentem; sapientia enim hæc magis in actione, quam in speculatione consistit; unde timor et amor, sive dilectio Dei, vers. 14, vocatur sapientia. Timor ergo hic includit amorem et charitatem; charitas autem est perfectio sapientiæ, id est omnis honestatis et virtutis, *g. 1.* Timor et amor Dei in incipientibus sunt initium sapientiæ, id est inchoata virtus et charitas; in proficientibus vero et perfectis sunt proficiens et perfecta charitas; in charitate enim consistit hujus viæ et vite perfectio. Timor Dei ergo hic ample capitur pro omni Dei cognitione, metu, observantia et cultu: quare includit fidem, spem, charitatem et religionem; hæc enim quatuor virtutibus tendimus in Deum, eumque timemus, id est credimus, speramus, amamus, reveremur et colimus.

Hic igitur timor et reverentia erga Deum, cujus causa peccatum horremus, uti est fundamentum initium, ita est et finis ac culmen vite christianæ: nascitur enim ex notitia et dilectione Dei; ideo enim reveremur Deum, quia agnoscimus et diligimus ejus majestatem, quam offendere pertimescimus. Atque hæc est quarta timoris laus. Et hoc est quod ait *Job* cap. XXVIII, 28: «Ecce timor Domini, ipsa est sapientia.» Simili phrasi et sensu ait noster Thomas Theodidactos *De Imitatione Christi*, lib. I, cap. I: «Ista est summa sapientia, per contemptum mundi tendere ad cælestia regna.»

Mystice et symbolice Galatinus ex R. Isaac Ben Hala in *psalmo* CX, cense, hic adumbrari mysterium Sanctissimæ Trinitatis; per *initium* enim significari Deum Patrem, qui est origo et principium divinitatis, puta duarum cæterarum personarum; per *sapientiam* notari Filium; hic enim est Sapientia genita; per *timorem* notari Spiritum Sanctum, qui est auctor sancti timoris et amoris.

Tropologice, Salomonem et Siracidem secutus S. Thomas Aquinas, per Dei timorem et pietatem omnem suam sapientiam et scientiam acquisivit. Unde ab amico rogatus de modo scientiam quamlibet comparandi, ita epistola ad eundem respondet: «Quia quæsisisti a me, in Christo mihi, carissime, qualiter te studere oporteat in thesauro scientiæ acquirendo; tale a me tibi super hoc traditur consilium, ut per rivulos non statim in mare eligas introire, quia per facilliora ad difficiliora oportet devenire. Hæc est ergo monitio mea, et instructio tua. Tarduloquum te esse jubeo, et tarde a locutorum ascendentem; conscientiam puritatem amplectere; orationi vacare non desinas; cellam frequenter diligas, si vis in cellam vianariam introduci. Omnibus te amabilem exhibe; nihil quære penitus de factis aliorum; nemini te

multum familiarem ostendas, quia nimia familiaritas parit contemptum, et subtractionis a studio materiam subministrat. De verbis et factis secularium nullatenus te intromittas. Discursus super omnia fugias. Sanctorum et bonorum imitari vestigia non omittas. Non respicias a quo audias; sed quidquid boni dicatur, memoriæ recommenda. Ea quæ agis et audis, fac ut intelligas; de dubiis te certifies, et quidquid poteris in armariolo mentis reponere satage, sicut cupiens vas implere. Altiora te ne quæsieris. Illud sequens vestigia, frondes et fructus in vinea Domini Sabaoth utiles, quandiu vitam vixeris, proferes ac produces. Hæc si sectatus fueris, ad id attingere poteris quod affectas.»

Quocirca præclare S. Bernardus in tract. *De Donis Spiritus Sancti*, cap. I: «Prima, inquit, gratia est timor Domini. Qui hanc habet gratiam, omnem odit iniquitatem, juxta illud Psalmistæ: Iniquitatem odio habui, et abominatus sum. Et alio loco: Omnem viam iniquitatis odio habui. Scriptum namque est: Timor Domini odit malum. Et iterum: Time Deum, et recede a malo. Et de *Job* dicitur: Vir timens Deum, et recedens a malo. Sine hac gratia, prima gratiarum, quæ totius religionis exordium est, nullum bonum pullulare vel manare potest.» Quantopere autem hic timor sit necessarius, luculenter docuit S. Cyprianus, serm. *de Laps.* cum ait: «Deus quantum patris pietate indulgens semper et bonus est, tantum judicis majestate metuendus est.» Et S. Augustinus serm. 17 *de Sanctis*: «Quis potest (ait), nisi Deum timeat, servare justitiam? dicit enim Scriptura alio loco: Nam, qui sine timore est, non poterit justificari.» Denique S. Bernardus loco supra citato: «Sicut enim securitas, vel desidia, causa est et mater omnium delictorum; sic timor Domini radix est et custos omnium bonorum. Unde scriptum est: Si non in timore Domini tenueris te instanter, cito subvertetur domus tua. Omne namque virtutum ædificium illico vergit in præcipitium, si hujus gratiæ amiserit præsidium.» Quapropter S. Ambrosius in *psalm.* CXVIII: «Initium sapientiæ, ait, timorem Domini dicit Propheta. Quid est autem initium sapientiæ, nisi seculo renuntiare? Quia sapere secularia, stultitia est. Denique sapientiam hujus mundi, stultitiam esse apud Dominum, Apostolus dicit.» Hac de causa Tertullianus libro *De Cultu femin.* in principio, timorem vocat «salutis fundamentum.» Et S. Cyprianus lib. III *Ad Quirin.* cap. XX, timorem nuncupat «fundamentum et firmamentum spei.»

ET CUM FIDELIBUS IN VULVA CONCREATUS EST, — scilicet timor Domini: licet enim græce sit verbum *φοβία*, id est, *timere Dominum*; tamen hic infinitivus ponitur pro nomine *φοβος*, id est *timor Domini*, uti initio hujus versus dixi. Alii ex Græco vertunt, «concreata est,» scilicet sapientia: vel, «concreatum est,» scilicet initium sapientiæ. Ita Romani. Sed eodem redeunt hæc tria; quia ipsa